



Ruta för ruta

av STAFFAN ENG

I KOMMANDE FILMEN
THE SQUARE, SOM ÄR UNDER
INSPELNING, UNDERSÖKER
Ruben Östlund
VÅR TILLIT TILL VARANDRA.



V

AD SKULLE HÄNDA OM vi målade en ruta på torget där man bara får utföra goda handlingar? Ett slags moralisk rökruta i en kall och likgiltig värld.

Rutan finns. Den är markerad med dubbla rader av vita gatstenar och ligger på Flanaden mitt i småländska Värnamo. "Rutan är en frizon, där tillit och omsorg råder. I den har vi samma rättigheter och skyldigheter utan åtskillnad", står det på en plakett på marken.

Rutan skapades i fjol som en del av en konstutställning av regissören Ruben Östlund och hans tidigare producent Kalle Boman. Men den är också en förstudie till Ruben

Östlunds nästa film, *The Square*, som skildrar konsekvenserna av att en sådan ruta placeras i en europeisk stad. Inspelningarna har just börjat.

– Jag tycker att det är lockande med en idé som inte är kopplad till någon höger- eller vänsterfråga. Rutan vill påminna oss om vissa samhällsbyggande värderingar och få oss att ta ställning till vårt individuella ansvar!

Det hela började med att Kalle Boman i ett projekt för Forum för levande historia föreslog att man skulle göra Nybroplan i Stockholm till en fredad plats. En plats där man utan risk skulle kunna ställa ifrån sig sina väskor, för på den platsen är det ingen som stjälar.

– Det var en hisnande tanke. Och i samma ögonblick som den har uttalats så förstår man också att den är möjlig; det går att bygga upp en kultur kring en plats som gör att vi skulle respektera en sådan överenskommelse.

NÅGRA ÅR SENARE, när Ruben Östlund gjorde research för filmen *Play*, slogs han av hur svårt vi har att ta ansvar i offentliga miljöer. Filmen bygger på verkliga rättsfall där barn rånade varandra i Göteborg. Men trots att rånen ägde rum mitt på dagen bland mycket folk, var det nästan inga vuxna som ingrep.

– De kunde se att det pågick något skumt, men samtidigt var det som om de inte ansåg sig ha rätt att gå in och uppfostra andras barn. Som om barnvärlden och vuxenvärlden utspelade sig på olika nivåer: barnen hade svårt att be om hjälp, de vuxna hade svårt att agera.

När Ruben Östlund talade om detta med sin pappa, som är upp vuxen i centrala Stockholm, berättade denne att hans föräldrar brukade hänga en adresslapp om halsen på honom när han var liten, i trygg förvisning om att någon vuxen skulle hjälpa till om det hände något.



Projektet "Pappa kom hem" ska finnas med i *The Square*. Ruben Östlund vill flytta Karl IX:s ryttarstaty "Kopparmärra" till sonen Gustav II Adolfs torg i Göteborg. Där Karl IX står nu vill han bygga en ruta.

– Det var så tydligt att det har skett en stark attitydförändring i samhället. På den tiden såg man andra vuxna som en tillgång, i dag ser man dem som potentiella hot.

Då kom Ruben Östlund att tänka på idén om en fredad plats igen. Borde vi inte införa en ruta på stan där man kan ställa sig om man behöver

hjälp? En plats där vi har byggt upp en kultur som gör att de som går förbi är skyldiga att stanna upp och fråga: "Ursäkta, vi ser att du står i rutan. Vad kan vi hjälpa dig med?"

Rutan är alltså ett sätt att bryta bystander-effekten, men den är också en symbol för de gränsdragningar som vi gör i resten av samhället. I Sverige håller vi till exempel på att bygga våra första så kallade grindsamhällen, där människor kan leva skyddade från omvärlden bakom grindar med kodlås.

– Det är ett väldigt aggressivt sätt att säga: "Vi litat inte på det som finns på utsidan,

vi tar bara ansvar för det som finns innanför grindarna."

Engagerad har Ruben Östlund varit ända sedan uppväxten i Göteborgs skärgård med två politiskt intresserade föräldrar. Mamma var lärare

"Han slogs av hur svårt vi har att ta ansvar i offentliga miljöer"

och undervisade sina elever om grupptruckets makt på samma sätt som lärarinnan i hans genombrottsfilm *De ofrivilliga*.

Men han är inte ute efter att predika. I stället vill han måla upp situationer och dilemman där vi förstår att någon handlar felaktigt. I hans senaste film, den hyllade *Turist*, är det familjefadern Tomas som överger fru och barn när en lavin kommer och sedan vägrar att erkänna det.

– Jag tycker inte att man kan lasta Tomas för hans agerande i lavinen, för han reagerar på instinkt. Men han gör fel när han börjar ljuga om sitt beteende. Samtidigt förstår jag honom, ☹





Ruben Östlund
ogillar
sentimentala
personporträtt.

för människans rädsla för att tappa ansiktet kan driva oss till väldigt märkliga beteenden.

Filmen har tolkats som en uppgörelse med den traditionella mansrollen, men den är lika mycket en uppgörelse med bilden av människan som rationell varelse. För när överlevnadsinstinkten slår till har vi inte något moraliskt bedömningsinstrument kvar i huvudet, menar han. I stället är det slumpen och tidigare erfarenheter som avgör vem av oss som agerar som en hjälte.

Han jämför med den rektor som vid en sydkoreansk färjekatastrof övergav sina studenter för att rädda sig själv. Efteråt, när han insåg vad han hade gjort, tog rektorn sitt liv eftersom han inte kunde leva med skammen.

– Det säger väldigt mycket om oss som varelser: dels att vi faktiskt är djur som tampas med grundläggande instinkter och drifter, dels att vi har ett moraliskt utifrånperspektiv på oss själva som är beroende av den kultur vi lever i. Där uppstår mycket av kampen som det innebär att vara människa.

Ruben Östlund tror att

”Människan är en imiterande varelse snarare än rationell”

bilden av den manlige hjälten, som agerar rätt i stunder av kris, till stor del kommer från den anglosaxiska dramaturgin, som vi har blivit matade med sedan barnsben. Och det finns en ideologisk anledning att bygga upp dessa förväntningar på mannen, menar han.

– Vi får som män lära oss att stå upp för och offra oss för något som är större än vi själva. Utan den typen av kultur skulle det vara svårt att rekrytera manliga soldater och gå ut i krig.

I TURIST STÄLLDE han den mansbilden mot statistik, som visar att män ofta är de som handlar mest egoistiskt när överlevnadsinstinkten slår

till. På kvinnan ser däremot förväntningarna annorlunda ut. Det ville han belysa i filmens slutscen, där Tomas fru Ebba får panik och springer ut ur bussen medan mannen och barnen sitter kvar.

– I kvinnorollen i vår kultur är det okej att agera irrationellt, att bli ivägdragen av sina känslor. Ingen kommer att skuldbelägga dig för det. Men i mansrollen är det totalt förbjudet. För mig är det intressant att Ebba gör samma sak som Tomas, men folk ser det inte!

Ruben Östlund betraktar människan snarare som en imiterande än rationell varelse. Det blir tydligt när man tittar på små barn, menar han, men det gäller även vuxna. Inom reklamen har man vetat det länge: ju mer vi exponeras för en bild, desto större är sannolikheten att vi kommer att härma den. Men när det gäller populärkulturen är det fortfarande en omstridd fråga.

– Jag har varit intresserad av hur man har fråntagit populärkulturen inflytande, att man tycker att det är fiktion och underhållning som inte har någon påverkan på vår verklighet. Det är uppenbart att det inte är på det sättet. Om man till exempel ser på skolskjutningarna i USA så räcker det inte med att vara kritisk mot vapenlagarna. Man måste också se på de bilder som produceras inom film- och tv-spelsindustrin.

Som ett annat exempel på populärkulturens makt nämner han den amerikanska blaxploitation-filmen på 1970-talet, med mörkhyade actionhjältar i huvudrollerna. Det finns forskare som menar att den

Lavinen kommer i filmen Turist och pappan flyr hals över huvud.



genren förändrade identiteten hos hela den svarta befolkningen i USA: plötsligt skulle afroamerikanerna vara coola.

RUBEN ÖSTLUND

Född: **År 1974 i Göteborg**

Familj: **Tvillingdöttrarna Alva och Hilda**

Karriär: **Treårig regit utbildning i Göteborg efter fem år som skidfilmare i Alperna och Kanada. Långfilmerna *Gitarrmongot* (2004), *De ofrivilliga* (2008), *Play* (2011) och *Turist* (2014). Den sistnämnda fick sex guldbaggar – bland annat för bästa film – och jurypriset i Un certain regard i Cannes**

Aktuell: **Arbetar med långfilmen *The Square*, som ska ha premiär år 2017**

Favorittänkare: **Psykoanalytikern Erich Fromm och sociologen Zygmunt Bauman**

– Filmerna påverkar vår förmåga att fantisera om våra liv och därigenom vilka människor vi kan bli. Som vit har jag fler valmöjligheter när jag via filmerna försöker förstå vem jag är och vem jag vill vara. Tittar man på hur svarta porträtteras blir begränsningen tydlig. Där är nyanserna färre och stereotyperna mer dominerande.

Det var den problematiken som han ville göra oss uppmärksamma på med filmen *Play*, som skildrar hur fem svarta pojkar rånar vita medelklassbarn. Självt är han övertygad om att medie-bilden av svarta bidrog till att de pojkar som filmkaraktärerna bygger på började göra rånen: de anpassade sig till en existerande stereotyp och använde sin hudfärg som hotbild.

– Under researcharbetet berättade en av rånarna att de var väldigt medvetna om hudfärgens betydelse när de genomförde rånen, trots att de bara var tolv år gamla. Det var då jag bestämde mig för att göra filmen.

Play utlöste en livlig debatt i Sverige och blev av vissa kritiker utpekad som rasistisk. Den kritik som Ruben Östlund själv tycker är befogad är rädslan för att skildringen av de svarta barnen ska bekräfta existerande fördomar. Men där tycker han att man måste ta hänsyn till att *Play* inte är en vanlig underhållningsfilm, utan en film som uppmanar till reflektion.

– Samtidigt går det filmer på bio med extremt rasistiskt innehåll, men de undgår helt debatt bara för att de tillhör underhållningskulturen. Hur ser en skurk ut i en amerikansk film om terrorism? Målet var att väcka något slags medvetenhet om de frågorna.

”Jag har varit intresserad av hur man fråntagit populärkulturen inflytande”

Undviker ett konventionellt berättande.

Vissa uppfattar Ruben Östlunds filmer som kyliga och distanserade. Självt tror han att det beror på att han ogillar psykologiseringar och sentimentala människoporträtt. I stället vill han likna sin stil med en naturfilmare: Här kommer buffeln och oj, här kommer ett lejon! Vad ska hända?

– Jag tror att man blandar ihop känslan av kylighet med frånvaron av konventionellt berättande. För mig är en naturfilmare inte kylig när han filmar naturen: han har sympati för både bufflar och lejon.

Ruben Östlund identifierar sig också med stå upp-komiken, som ofta går ut på att måla upp en social situation där man omedelbart förstår: oj, vad svårt att hantera det! Han tror att vi har mycket att lära av sådana situationer, för gruppbetendet kan vara en väldigt positiv kraft om vi bara lyckas använda det på rätt sätt: samarbete är ju en av människans främsta förmågor.

Samtidigt tror han att det ligger mycket i den marxistiska idén att vårt sätt att tänka är påverkat av det ekonomiska systemet. Vid sidan av *The Square* håller han på att skriva en tv-serie om parrelationer, som ursprungligen var avsedd för en amerikansk tv-kanal. Den börjar med en marxistiskt inspirerad monolog om hur idén om trohet uppstod när människan blev jordbrukare, för att mannen skulle vara säker på att det var hans avkomma som fick arva jorden.

– Det hade varit fantastiskt att få in ett marxistiskt budskap på en ultrakonservativ tv-kanal! ☺



Foto: Stina Görtz